

SUİTDER

SDÜ İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ

Süleyman Demirel University Journal of Humanities and Social Sciences

Sayı/Issue	63-Haziran 2025/ 63-June 2025
Makale Bilgisi/ Article Info	Araştırma Makalesi / Research Article
Başvuru Tarihi/ Submitted Date:	7 Ocak 2025 / 7 January 2025
Kabul Tarihi/ Accepted Date:	26 Şubat 2025 / 26 February 2025
Atıf/Citation:	Önal, T. & A. Özdağ (2025). İkinci Dünya Savaşı'nda Kuzey Afrika'da Mihver ve Müttefik Devletler Mücadelesi (1940-1943). Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi (63) 343-360
DOI:	10.35237/suitder.1614968
Benzerlik / Similarity: %	%4

İkinci Dünya Savaşı'nda Kuzey Afrika'da Mihver ve Müttefik Devletler Mücadelesi (1940-1943)

The Struggle Between the Axis and Allied Powers in North Africa During the Second World War (1940-1943)

Tekin ÖNAL* Abdullah ÖZDAĞ**

Öz

II. Dünya Savaşı, şüphesiz tüm dünyada daha önce görülmemiş kapsamda, farklı coğrafyalardaki cepheleriyle akademisyenler tarafından hâlâ çalışılmakta olan büyük bir olaydır. Müttefik ve Mihverlerin, Akdeniz stratejisini yakından ilgilendiren Kuzey Afrika'da savaş alanlarından biri hâline gelmiştir. Son iki yüzyılda, Mısır'ı üstün jeopolitik konumu nedeniyle kontrol eden ülkeler, Akdeniz ve Ortadoğu politikalarının yönünü belirlemiştir. İkinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Mihver Devletler, İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz'deki egemen gücünü sona erdirmek için yeni savaş planları yapmışlar ve hayata geçirmişlerdir. Bu kapsamda Trablusgarp Savaşı (1911-1912) sonrası İtalyan kolonisi olan Libya, Mihver güçler tarafından silahlandırılmıştır. Savaşın başlarında Kuzey Afrika cephelerindeki İtalyan üstünlüğü, sonraki süreçte İngilizlerin daha etkin olduğu bir duruma evrilmiştir. Akdeniz üstünlüğünü ele geçirmek isteyen Almanya, Kuzey Afrika'daki askerî varlığını artırmaya karar vermiştir. Böylece Alman-İtalyan gücü Libya coğrafyası üzerinden Mısır'a ve ardından Tunus'a doğru geniş bir cephe hattı oluşturmaya başlamıştır. Fransa'nın savaştan çekilmesi, İngiltere'nin Kuzey Afrika cephelerinde Alman-İtalyan güçlere karşı büyük kayıplar vermesine neden olmuştur. Bu süreçte Alman General Rommel, etkin savaş stratejileri nedeniyle tüm dünyanın tanıdığı önemli bir isim hâline gelmiştir. Ancak Almanya'nın diğer Avrupa cephelerinde büyük kayıplar vermesi Kuzey Afrika'da güç kaybetmesine neden olmuştur. Üstelik yeni silah sistemleriyle ABD'nin Kuzey Afrika'da İngiltere'ye destek vermesi Alman-İtalyan ittifakının başarı şansını zayıflatmıştır. Küresel düzeyde Kuzey Afrika Cephesi önemli sonuçlarıyla II. Dünya Savaşı'nda etkin bir cephe değildir. Kuzey Afrika Cephesi'ne yönelik birçok Batılı kaynak olmasına rağmen Türkiye'deki bilimsel literatür bu konuda oldukça sınırlıdır. Bu nedenle çalışma, Türkiye'deki siyasî tarih literatürüne katkı sunmayı amaçlamaktadır.

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İTBF, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, E-Posta: tekinonal@aybu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8746-1445.

** Doç. Dr., Nevşehir Hacı Beştaş Veli Üniversitesi, İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Nevşehir/TÜRKİYE, E-Posta: abdullahozdag1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5775-8264.

Abstract

The Second World War is undoubtedly a major historical event that is still being studied by academics. It was a conflict of unprecedented scope and scale, involving multiple fronts in different geographical regions around the world. The North African region, which was closely intertwined with the strategic plans of the Allied and Axis powers in the Mediterranean, also became a major theatre of conflict. Over the past two centuries, the countries that exercised control over Egypt, due to its advantageous geopolitical position, have been the primary actors in determining the trajectory of Mediterranean and Middle Eastern policies. At the outbreak of the Second World War, the Axis Powers devised and enacted new military strategies with the objective of undermining the dominant position of Britain and France in the Mediterranean. In this context, Libya, which was an Italian colony following the conclusion of the Tripoli War (1911-1912), was provided with military resources by the Axis powers. The initial Italian superiority on the North African fronts at the outbreak of the war subsequently gave way to a period during which the British demonstrated greater effectiveness. In pursuit of a dominant position in the Mediterranean, Germany opted to reinforce its military presence in North Africa. Consequently, the German-Italian alliance initiated the formation of a comprehensive front line extending from Libya towards Egypt and subsequently Tunisia. The withdrawal of French forces from the war resulted in significant challenges for Britain, particularly in the North African theatre, where the British army suffered considerable losses against German and Italian forces. During this period, German General Rommel became a prominent figure on the global stage, renowned for his effective war strategies. However, the substantial casualties incurred by Germany on other fronts across Europe led to its diminished capacity on the North African Front. Furthermore, the United States' provision of military assistance to the United Kingdom in North Africa, including the deployment of advanced weaponry, effectively undermined the viability of the German-Italian alliance. At the global level, the North African Front was a prominent theatre of operations in World War II, with significant ramifications for the course of the war. While there is a substantial corpus of Western academic sources on the North African Front, scientific literature on this subject in Turkey is relatively scarce. The study is the intention of this study to make a contribution to the existing literature on the political history of Turkey.

Keywords: North Africa, Erwin Rommel, Desert Fox, Montgomery, El Alamein.

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı sonunda mağlup devletlere dayatılan ve oldukça ağır hükümler içeren barış antlaşmalarının yeni dünya düzeninin oluşumunda önemli bir rolü olmuştur. Hitler'in yayılmacı siyaseti ve büyük Alman imparatorluğu hayali Avrupa'da dengeleri değiştirmiş, pasif İngiliz ve Fransız politikaları statükoya meydan okuyan Hitler'i daha da cesaretlendirmiştir (URL 1). Bir elinde Versay Antlaşması, diğer elinde yedi milyon Alman'a iş vaadi belgesi olduğu hâlde Münih'te işe koyulan Hitler, 14 senelik muhalefetin ardından nihayet 1933'te iktidarı ele geçirmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 501, 31148-123348-2/01.05.1939). Almanya'da ortaya çıkan Nazi yönetiminin yanında İtalya'da Faşist, Japonya'da ise Militarist yönetimler çok geçmeden revizyonist bir cephe oluşturmuşlardır (Sarıçoban, 2020, s. 1756). Bu yıllar, aynı zamanda silahlanma yarışının da hızlandığı yıllardır. 1930'da Avrupa'da silahlanmanın iki kat arttığı kaydedilmiştir (Beales, 1939, s. 444). Hitler, 1936'daki beyanında şu ifadelerle yer vermiştir: "Nüfusumuz aşırı kalabalık... Kesin çözüm, yaşam alanımızın genişletilmesinde yatıyor... Burada şu

görevleri belirliyorum: I-Alman silahlı kuvvetleri dört yıl içinde savaşa hazır olmalıdır. II-Alman ekonomisi dört yıl içinde savaş için seferber edilmelidir.” (Stambrook, 1962, s. 48).

Bu, savaş koşullarının Almanya tarafından planlı olarak oluşturulduğu anlamına gelmektedir. Öte yandan, İtalya'nın Kuzey Afrika'da hâkimiyet kurma düşüncesi, İngiltere'nin ustalıkla yürüttüğü denge politikasının iflas etmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Milletler Cemiyeti üyesi olmayıp Sovyet Rusya'nın ise devrim yüzünden Avrupa sorunlarından uzak kalışları da İkinci Dünya Savaşı'na neden olan diğer gelişmelerdir (Sander, 2009, ss. 14-15).

1935 sonrasında Doğu ve Orta Avrupa'daki güç dengesi Fransa'dan Almanya'ya doğru sert biçimde değişmiştir. 1939'da stratejik girişim Almanya'dadır ve Alman askerî gücünü durduracak yeni politikalar da üretilmemiştir (Overy, 1998, ss. 454-456). 15 Mart 1939 tarihinde Çekoslovakya'nın işgaliyle Almanya, II. Dünya Savaşı'nı başlatacak sürecin ilk somut adımını atmıştır (Armaoğlu, 2005, s. 353; İngiliz politikası için bkz. Beales, 1939, ss. 435-447). Ardından Sovyet Rusya'yla yapılan görüşmeler ve sağlanan mutabakat sonrasında “hayat sahası” adı verilen politika gereği Alman imparatorluğu fikrinin hayata geçirilmesi mümkün olmuştur (Kissinger, 2010, s. 330; URL 2). 1 Eylül sabahı Alman orduları Polonya'yı işgale başlamıştır. 3 Eylül'de İngiltere, Fransa ve İngiliz dominyonlarının (Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda) Almanya'ya savaş ilan etmesiyle İkinci Dünya Savaşı fiilen başlamıştır (Stambrook, 1962, s. 52). İkinci Dünya Savaşı'ndaki çarpışma alanları içerisinde diğerleri kadar ön planda olmasa da Libya, Mısır, Cezayir, Tunus ve Fas'ta geçen bir dizi muharebeyi içeren Kuzey Afrika Cephesi, hem harp tarihi açısından eşsiz muharebelere sahne olmuş hem de “Çöl Tilkisi” lakabıyla anılan Erwin Rommel'i, sıradan bir general olmaktan çıkarıp Alman askerî kuvvetlerinin gözdesi hâline getirmiştir. Diğer taraftan, Müttefik Devletler saflarında ise Auchinleck, Montgomery ve Eisenhower ön plana çıkan isimler olmuştur (Oğlakçı, 2021, s. 82). 1940'tan 1943'e kadar çok sayıda muharebenin olduğu Kuzey Afrika'daki Müttefik zaferi İkinci Dünya Savaşı'nın seyrini de değiştiren gelişmelerden biridir.

1. Savaşın Yayılması ve Kuzey Afrika Harekâtı

Almanya, savaşın başlamasının ardından kısa sürede Fransa da dâhil Avrupa'daki birçok ülkeyi işgal etmiştir. Afrika ve Ortadoğu'daki sömürge idareleri, Fransa'nın güneyinde Alman yanlısı Vichy Hükûmeti tarafından kontrol edilmektedir (Armaoğlu, 2005, ss. 363-369). Savaşın başladığı Eylül 1939'da kara ordularının aksine Alman donanması, Fransız donanmasından daha küçüktür ve İngiliz donanmasının onda biri kadardır (Ruge, 1953, ss. 9-10). Savaşın bir başka önemli aktörü İtalya, daha önce I. Dünya Savaşı'nda Afrika sömürgelerini garanti altına almak ve yeni kazanımlar edinmek amacıyla İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almıştır (Hess, 1963, ss. 105-106). Böylece, Libya önemli İtalyan kolonileri içerisinde kalmayı sürdürmüştür. Mussolini'nin 1926'daki ilk ziyareti sonrasında İtalyan ailelerin yerleştirilmesiyle Libya'da İtalya'nın etkisi artmıştır. İtalya Faşist iktidarı, ülkenin geleceğini Afrika'da gördüğü için daha kalıcı sömürgeci politikalar izlenmiştir.¹ Daha sonra Habeşistan'ı işgali, İtalyan devlet adamlarına Afrika'da yeni politik hesapları için cesaret vermiştir. Nitekim faşist iktidar, Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurmak, Akdeniz'de hâkimiyet sağlamak, İngiltere'nin Hindistan merkezli ve Süveyş Kanalı'yla Cebel-i Tarık Boğazı'ndan geçen ana ticaret yolunu kesmek amacıyla 10 Haziran 1940'ta Almanya'nın yanında savaşa dâhil olmuştur (Atun, 1998, s. 10). Bu bölgedeki hâkimiyet, İtalya için büyük bir öneme sahiptir. Zira “*spazio vitale*” olarak tanımlanan yaşam alanını elde etmek onlar için hayati bir hedeftir (Gürsel, 2020, s. 679) ve Libya, Süveyş Kanalı'nın fethi için bir başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir (Smith ve Walker, 2008, s. 16). Savaş başlamadan hemen önce İtalya'nın Libya sömürge valisi Italo Balbo, beş yıl boyunca her yıl 20 bin İtalyan'ın Libya'ya yerleştirileceğini açıklamıştır. Uzun vadeli hedef, yüzyılın ortasına kadar Libya'da 500.000 İtalyan nüfusu oluşturmaktır. Balbo, sömürgeleştirmenin yoğun aşamasının faşizmin siyasi ve toplumsal hedefleriyle ne kadar uyumlu olduğunu açıkça ortaya koymuştur (Segre, 1972, s. 151).

¹ 1929'da seçilmiş 455 aile Trablus şehrine taşınmıştır. Dört yıl sonra, 1933'te bu sayı 7.000 kişiden oluşan 1.500 aileye çıkarılmıştır. Bk. Segre, 1972, ss. 145-146.

İtalya'nın savaş ilanını İngiliz ve Fransız büyükelçilerine bildiren Dışişleri Bakanı Galeazzo Ciano, bu kararın doğru olduğuna inanmamaktadır. Zira Ciano not defterine; "...*Bu haber kimseyi şaşırtmadığı gibi fazla heyecan da uyandırmadı... Tanrı İtalya'nın yardımcısı olsun!*" (Uygur, 2024, s. 193) yazarak kayınpederi Mussolini'nin İtalya'yı bir felakete sürüklediğini anlatmaya çalışmıştır. Öte yandan Avusturya, Südet, Çekoslovakya gibi yerleri işgal ederken İtalya'ya haber vermeyen Almanlar, bu durumun telafisi için de herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Ancak Hitler'in Mussolini'ye yazdığı mektup, İtalya'nın Kuzey Afrika ya da Korsika'da harekete geçmesinin zamanı geldiğini, Almanların yardımcı olacağını anlatmıştır (TDA, 501, 31456-124517-1/23.03.1939). Böylece Almanlar, Avrupa'da önemli bir müttefik kazanmıştır. Mussolini, başlarda İtalya'nın savaşa hazır olmadığını defalarca belirtmiştir. Ancak Alman etkisi Avrupa'da yayıldıkça İtalya üzerindeki diplomatik baskılar da giderek artmıştır. Savaşa girip girmeme konusundaki İtalyan ikilemi, savaşın Akdeniz havzasına erişimini bir ölçüde sınırlandırmıştır (Cliadakis, 1974, ss. 172-173). Esasen Mussolini, Almanya'nın Avrupa'da aldığı askerî başarılarla bir denge oluşturmak istemiştir. Bu nedenle, savaşa girme konusundaki kararı rasyonel ve politiktir. Savaş başladığında İtalyan makamlarının müttefiklerin lehine politik yakınlığı, İngiltere tarafından görmezden gelinmiştir. İtalya, savaşa girmediği takdirde Almanya tarafından cezalandırılabileceği için Avrupa dengesinde saf dışı kalma ihtimali ortaya çıkmıştır (Sadkovich, 1989, ss. 30-31).

İlk aşamada İtalya'nın tarafsız kalması ve Almanya'nın bölgeye erişiminin olmaması nedeniyle Akdeniz bölgesi 9 ay gibi uzun bir süre hareketsiz kalmıştır. Bu dönemde Müttefik Devletler konumlarını daha da iyileştirmek ve olası (İtalya) düşmana karşı ortak eylem planlarını mükemmel hâle getirmek gibi fırsatlar elde etmiştir (URL 3). Müttefiklerin Akdeniz stratejisi, İngiltere'nin tarihî Akdeniz politikalarıyla uyumludur. Savaş öncesinde Akdeniz'deki İngiliz stratejisi, İtalyan donanmasını dengelemek için Fransız donanmasına bağlıdır. Fakat Fransızların savaş dışına itilmesiyle Fransız donanma filosunun Almanların eline geçme olasılığı İngiltere'yi büyük bir endişeye sevk etmiştir (Mangrum, 1951, s. 29). Bunun yanında Mısır Hükûmeti'nin İngilizlerle iş birliğine yanaşmaması ve Mısır'daki İtalyan yanlısı kamuoyu İngiltere'nin Akdeniz üzerindeki etkinliğini olumsuz yönde etkilemiştir (The National Archive (TNA), Cabinet (CAB), 95/2, Temmuz 1940, İngiltere Genel Kurmayı askerî rapor). Mısır'ın Almanların eline geçebileceği korkusuyla İngiliz Kraliyet Donanması, Temmuz 1940 başlarında Cezayir'in Oran kenti yakınlarındaki Mers-el-Kebir askerî limanında Fransız Donanması'na saldırmıştır. Beş savaş gemisinin hasar gördüğü bu saldırıda, yaklaşık 1.300 Fransız deniz piyadesi ölmüştür (Melasuo, 2019, s. 41). Bu durum, İngiltere ve Almanya arasındaki ilişkileri sonraki süreçte de derinden etkilemiştir.

İtalya, Akdeniz hâkimiyeti için derhal Kuzey ve Doğu Afrika'daki sömürgeleri olan Libya, Etiyopya, Eritre ve İtalyan Somalisi'ndeki birliklerini takviyeye başlamıştır. Nitekim İngiliz raporları Libya ve İtalyan Doğu Afrikası'ndaki birliklerin sayı bakımından müttefiklerden daha fazla olduğunu ifade etmiştir (TNA, CAB, 95/2, Temmuz 1940). İtalya'nın burada 300.000'e yakın 15 tümenlik bir kuvveti bulunurken² İngilizlerin Mısır'da konuşlanmış 7. Zırhlı Tümeni, 4. Hint Tümeni'nin 2/3'ü, Yeni Zelanda Tümeni'nin 1/3'ü, 14 İngiliz taburu ve 2 topçu alayından oluşan 50.000 kişilik bir kuvveti vardır. Ayrıca, İtalyanların Kuzey Afrika'daki uçak sayısı da İngilizlerin Mısır'daki uçak sayısından fazladır (Atun, 1998, ss. 10-11). Kuzey Afrika'da İngiliz Kuvvetleri Başkomutanı Orgeneral Archibald Wawell, İtalyanların sayıca üstünlüğüne karşılık, daha sonra "*Çöl Fareleri*" olarak anılacak olan 7. Zırhlı Tümeni'ni kullanarak yıldırma ve geri püskürtme operasyonlarına başlamıştır. İtalyanların Batı Çölü'ne doğru temkinli ilerleyişi, Mersa Matruh'a 50 km mesafede bulunan Sidi Barani'ye kadar devam etmiştir. Eylül 1940 sonlarına kadar küçük çaplı çarpışmalarla devam eden Kuzey Afrika Savaşı, sayıca üstün olan İtalyan kuvvetlerinin İngiliz kuvvetlerine kolay üstünlük kuramayacağını göstermiştir (URL 4). İtalyanlar Fort Capuzzo'yu yeniden ele geçirmiş ve kendi sınır kuşaklarını yeniden tesis etmişlerdir. Sollum'a yönelik büyük bir İtalyan tehdidi durumunda İngilizler bölgeden

² 1940 yılında İtalyanların Libya'da Piyade, makineli tüfek, tank ve topçu taburları bulunmaktadır. Bunların içerisinde Libyalı yerel birliklere ilaveten yaklaşık 40 bin kişilik siyahilerden oluşan askerî birlikler de vardır. İtalyanların Libya'daki askerî birlikleri hakkında detaylı bilgi için bk. TNA, CAB, 95/2, 1940-1941, Libya'daki İtalyan birlikleri hakkında rapor.

çekilme emri almıştır. İngiliz subayların gerçek anlamda korkuları, Almanların desteğinin alınmasıyla başlayacak cephe savaşlarıdır. İngiliz otoriteleri Mısır ordusunun anti-İngiliz eğilimi nedeniyle cephe savaşlarında yetersiz olacağını anlamışlardır. Bu nedenle İngiliz yetkililer, İtalyan ve Almanlara karşı mücadele etmek için silah ve cephane sevk edilmesine yönelik karara varmışlardır (TNA, CAB, 95/2, 8 Ağustos 1940).

Bu sıralarda İtalyan Kuvvetleri Komutanı Mareşal Rodolfo Graziani'nin isteği üzerine Afrika Ordularına kuvvet ve mühimmat takviyesi gerçekleşmiş ve Mısır taarruzu beklenmeye başlanmıştır (TDA, 541, 44146-207556-354/02.08.1940). İtalyanlar hem Yunanistan'ı hem de Kuzey Afrika'yı inşa edecek kaynaklardan yoksundur. Ulaşım eksikliği, rezervlerin İngilizler tarafından yağmalanması ve Almanya'nın İngiliz birliklerini yönlendirmedeki başarısızlığı, Graziani'yi Sidi Barani'de birliklerini durdurmak zorunda bırakmıştır. Çünkü İtalyanlar daha fazla ilerlemek için ne lojistik desteğe ne de motorlu birliklere sahiptir (TNA, CAB, 95/2, 25 Eylül 1940; Ayrıca bkz. Sadkovich, 1989, ss. 38-39). İngilizlerin geri çekilmesini fırsata çevirmek isteyen İtalyan ordusu harekâta başlamıştır. Mısır'ı işgal etmek üzere harekete geçen 80.000 askerden oluşan 10. İtalyan Ordusu, 30.000 askeriyle Richard Nugent O'Connor komutasındaki İngiliz Batı Çöl Ordusu karşısında da bekleneni verememiştir. İtalyan ordusunun ileri harekâta devam etmediğini ve Sidi Barani'nin güneyinde kaldığını gören General Wawell, İngiliz kuvvetlerine taarruz emri vermiştir. Bunun üzerine 7 Aralık'ta harekete geçen İngiliz birlikleri, 3 gün gibi kısa bir sürede 40.000 mahkûm ve 400 ağır silahı ele geçirmiştir (URL 4).

İtalyan kuvvetleri Bardia'nın 17 km yakınlarında bir savunma kuvveti meydana getirmeye muvaffak olmuştur (Atun, 1998, ss. 13-14). Ancak İngilizlerin 3 Ocak 1941'de başlattıkları saldırı sonucunda Bardia'daki İtalyan savunma hattı bozulmuş ve üçüncü günde 45.000 mahkûmla tüm garnizon teslim olmuştur. 7. Zırhlı Tümen, batıya doğru harekâtına devam ederek Tobruk'a ulaşmış ve 21 Ocak'ta başlatılan saldırı sonucunda çok sayıda esir ve askeri araç ele geçirilmiştir (URL 4). Türk Genelkurmay Başkanlığı Orta Şark İngiliz kuvvetlerinin miktarını, Tobruk, Sidi Barani, Sollum gibi müstahkem mevkiilerin tahkimat ve müdafaa tertibatıyla bunlara karşı İngilizlerin harekât tarzını araştırmak üzere askerî bir heyet oluştururken (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Millî Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi, ATASE Fonu, İDH (İkinci Dünya Harbi) Kataloğu, (Klasör/Dosya, Fihrist), 1/1, 1-185, 28/01/1941), bu planın nedeni kısa zaman sonra ortaya çıkmıştır. Nitekim İngilizlerin Libya'da esir ettikleri İtalyan askerlerinin üzerlerinden Türkiye'nin sanayi ve endüstri merkezlerini gösterir krokilerin çıkması Kuzey Afrika Cephesi'nde İtalyanların çok daha büyük emeller taşıdığının göstergesidir. Zira İtalyanların, büyük olasılıkla Almanlarla da anlaşarak Akdeniz'de kendilerine birçok hedef belirlediği düşünülebilir. Türk Genelkurmay'ın tetkik edilmesini istediği krokilerde yer alan bazı sanayi kuruluşlarının gerçek olduğu, bilhassa askerî silah ve mühimmat fabrikalarının teferruatıyla doğru olduğu tespit edilirken, yabancı uyruklu kimselerin bu kuruluşlardan uzaklaştırılması hakkında başbakanlığa yazı yazıldığı bildirilmiştir (ATASE Fonu, İDH, 1/1, 1-194 (1-195-1-196), 08/02/1942). Öte yandan, bu krokiler yalnızca Libya'daki değil, Arnavutluk'ta bulunan İtalyan askerlerine de tevzi edilmiştir. Bununla muhtemel düşmanlarının durumunu önceden tüm birliklerine tanıtmaya ya da bunların aldatma amacıyla hazırlanmış krokiler olabileceği düşünülebilir (ATASE Fonu, İDH, 1/1, 1-197 (1-198-1-199), 31/01/1941).

Diğer yandan, Sovyet kaynakları Libya'ya Alman askerlerinin sevk edildiği haberini geçmiş, bu bilgi İtalyan kaynaklarınca da teyit edilmiştir. Ancak kimileri bu kuvvetlerin Tunus'un işgali için kimileri ise doğrudan İngilizlerle savaşmak için yola çıktığını belirtmiştir (TDA, 541, 44206-209656-39/06.01.1941). Bu arada Tunus, hâlâ tarafsız Vichy Hükûmeti'nin kontrolü altında olan bir Fransız eyaletidir. Müttefiklerin Kuzey Afrika'ya çıkarma yaptığı gün, Tunus'ta ateşkesin şartlarını izlemekle görevli bir irtibat personeli dışında hiçbir Alman askeri yoktur (Nash, 2012, s. 9). Dahası Almanların Tunus'a ayak basmaları ihtimaline karşı Tunus yöneticileri derhal İngilizleri davet edeceklerini bildirmiştir (TDA, 534, 37165-148354-298/25.01.1941). Savaşın ana merkezlerinden biri olan Mısır kaynaklarına göre ise İngiliz kuvvetlerinin Libya, Habeşistan, Eritre ve Somali'deki başarılı askerî harekâtının devam ettiği, bir iki aya kadar İtalyanların kesin bir yenilgiye uğrayacakları anlatılmıştır (TDA, 541, 44206-209654-39/06.02.1941). İngilizler Şubat ayında Bingazi Bölgesi'ndeki kontrolü

sağlamıştır. İngiltere'nin Libya'daki askerî başarıları, İtalya'nın Etiyopya'dan güneye doğru ilerlemesi ihtimalini ortadan kaldırmıştır (TNA, CAB, 79/8/53, Londra, 7 Ocak 1941). Başbakan Churchill, General Wavel'e beklenmedik bir hızla Bingazi'yi işgal ettiği için tebrik telgrafı göndermiştir. İngiliz askerî otoriteleri, Mısır için Tobruk'ta güvenli bir kanat oluşturulmasını, güvenliğin Bingazi'de tutularak daha ileri bir harekât yapılmamasını emretmiştir. Raporun devamında, asıl amacın Yunanlılara yardım etmek ve nihai olarak Alman ilerleyişinin durdurulması ifadeleri yer almaktadır (TNA, CAB, 66/15/13, Londra, 24 Şubat 1941).

Kuzey Afrika savaşlarının ilk safhasında İngilizler iyi bir sınav vermiş ve sayıca üstün olan İtalyan kuvvetlerine karşı çok önemli başarılar kazanmıştır. İtalyanların Libya ve İtalyan Doğu Afrika'sında sayıca üstünlüğüne rağmen İngilizlerin bu başarısı, karşı saldırı ruhundan kaynaklanmıştır (Mangrum, 1951, s. 31). Sirenayka Yarımadası'nın tamamen işgal edilmesiyle birlikte Kuzey Afrika'da kalan tek İtalyan kuvveti Trablus Limanı'nda bulunan moralsiz 5. İtalyan ordusudur. İtalyan askerî verimsizliği, taraflar arasında savaş boyunca silinmez, kötü bir şöhrat yaratmıştır. Elbette Kuzey Afrika'daki Rommel efsanesi de İtalyan etkisini daha görünmez hâle getiren diğer bir faktördür (Carrier, 2015, ss. 504-505). Ancak İtalyanlar için felaket Kuzey Afrika'yla sınırlı kalmamış, İngilizler General Platt komutasında Sudan'dan Eritre'ye; General Cunningham komutasında önce İtalyan Somalisi, ardından Habeşistan'a girmiştir. Habeşistan'ın başkenti Addis Ababa'nın zaptı Doğu Afrika'daki İtalyan hâkimiyetine son verirken, Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurma hayalleri de fiilen ortadan kalkmıştır (Uygur, 2024, s. 197). İngilizler, Doğu Afrika Cephesi'nde kolonilerinden gelen askerleri kullanırken İtalyanlar, Libya'daki askerî güçlerini hareket ettirmek zorunda kalmışlardır. Üstelik İtalyanlar savaş endüstrisinde İngiltere ve Almanya'nın bir hayli gerisindedirler. Savaş alanlarında yeterli sayıda zırhlı ve motorlu araçlarının olmaması, ikmal faaliyetlerindeki yetersizlikler İtalyan askerlerin morallerini bozan ve savaş koşullarını değiştiren en önemli etmendir (Sadkovich, 1989, ss. 38-39).

Churchill, Orta Doğu İngiliz Başkomutanı Wavel'e ileri harekâtın durdurulması ve Sirenayka'yı savunacak bir kuvvetin dışında ordunun büyük bölümünü Yunanistan'a göndermeye hazır olmaları emrini vermiştir. General Wavel, Yunanlılara karşı her türlü hazırlığın yapıldığını, ancak Türkiye'ye yapılacak yardımlarda askerî teçhizatların yeterli olmadığını ifade etmiştir. Wavel raporunda, Almanlarla karşılaşmaya uygun modern uçakların sayıca yetersiz olduğunu ifade etmiştir (TNA, CAB, 66/15/11, No: 355, Kahire, 21 Şubat 1941). Başbakan Churchill Yunanistan'a yardım hususunu İngiliz Komuta Heyetine bıraktığını şu ifadelerle beyan etmiştir (TNA, CAB, 66/15/11, No: 467, Kahire, 21 Şubat 1941): *"Kalbinizde bunun sadece bir Norveç Fiyaskosu olacağını hissediyorsanız, kendinizi bir Yunan girişimine mecbur hissetmeyin."* Nitekim Londra'daki askerî otoriteler; bu yardımlarla İngiltere'nin Kuzey Afrika'daki askerî gücünün tükeneyeceği ve dolayısıyla Alman ve İtalyanların Libya'daki güçlerini tahkim edeceklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca başarısız olunmasının İngiltere'nin Akdeniz'deki tüm prestijini yok etme ihtimali vardır (TNA, CAB, 66/15/12, 24 Şubat 1941). Ancak yardım yapılmaması, İngiltere'nin Ortadoğu ve Akdeniz politikalarında daha büyük bir yıkıma yol açacaktır. Nitekim Wavel, 7 Mart 1941'de Kuzey Afrika'daki Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin neredeyse tamamı ve 50.000 kişilik bir İngiliz kuvvetini Yunanistan'a göndermiştir (Mangrum, 1951, s. 31; Atun, 1998, s. 17). Bu tarihlerde Türkiye'nin Roma Büyükelçiliği'nden gönderilen şifreli telgrafa göre, yeni tayin olan Alman Ataşemiliterinin Türk elçiliğini ziyareti esnasında Libya'daki harekâtı yaz aylarından önce neticelendirerek Kanal'a varmak mecburiyetinde olduklarını söylemiştir (TDA, 541, 44206-209654-29/21.04.1941). Almanların Afrika'ya yönelik planlarını destekleyen bir başka bilgi ise Roma istasyonundan Alman askerlerini taşıyan günde üç trenin geçtiği, bunların Roma'da kısa bir süre durakladıktan sonra Libya'ya gittiklerinin anlaşıldığı bilgisidir (TDA, 541, 44206-209656-20/29.04.1941). Hatta Nisan ayının ilk günlerinde Alman idaresinde müşterek bir taarruz harekâtının başlatılacağı, Sicilya'da bulunan Alman paraşütçüleriyle Malta'ya bir çıkarma yapılacağı bilgisi de bazı kaynaklar tarafından bilinmektedir (ATASE Fonu, İDH, 1/1, 1-240, 31/03/1941).

Balkanlar'da İtalya'nın Yunanistan'a saldırısının ise büyük bir hata olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü İtalyan ordusu sürekli bir harekât için kaynaklara sahip değildir. Savaşın erken döneminde İtalya'nın elindeki kömür ve petrol stokları oldukça sınırlı kalmış ve silah endüstrisi için gerekli olan hammadde sağlanamamıştır. Böylece İtalya savaş alanlarında ciddi sorunlarla karşılaşmıştır (Sadkovich, 1989, s. 32). Bununla birlikte İngiliz istihbaratı, savaşın şiddetle devam ettiği Ocak 1941 gibi erken bir tarihte Almanların sivil amaçlı petrol kullanımlarında büyük sorunlar yaşadığını rapor etmiştir. Bu nedenle İngiliz otoriteler, General Wawel'e de gönderdikleri raporda, Alman petrol kaynaklarında daha fazla kesintiler yapılması hâlinde Almanya'yı etkisiz hâle getirme olasılığından bahsetmiştir. Bu durum, savaşın Alman toplumu üzerinde oluşturduğu baskıyı gözler önüne sermiştir (TNA, CAB, 79/8/53, Londra, 7 Ocak 1941). Her şeye rağmen Almanlar, hem müttefiki İtalya'nın yükünü hafifletmek hem de İngilizlere önemli bir gözdağı vermek niyetindedir. Alman kuvvetleri önce Yugoslavya'yı, ardından da Yunanistan'ı işgal etmiştir. Almanya'nın Yunanistan seferi İngilizlere 12.000 asker kaybettirmenin yanında Trablusgarp'ı ele geçirme ve İtalyanları Kuzey Afrika'dan tamamen çıkarma şansından da mahrum bırakmıştır (Aydemir, 2005, s. 157). Almanlar Akdeniz'deki gücünü perçinlemek için Ege adalarını da işgal etmişlerdir³.

2. Kuzey Afrika'da Alman-İngiliz Savaşı

Birleşik Devletler'in Müttefiklerle birlikte hareket etmeye başlaması özellikle Pasifik'te savaşın seyrini değiştirirken Kuzey Afrika'da ise durum İngiltere'nin aleyhine gelişmeye başlamıştır. Zira İngilizler bölgedeki kuvvetlerin büyük kısmını Yunanistan'a göndermiş, bu sırada İtalyanlar kuvvetlerini takviye etmeye, Hitler'in 22 Numaralı Direktifi⁴ ile Almanlar ise Kuzey Afrika'ya intikale başlamışlardır. Savaş başladığında Hitler, Alman Amirallerin Akdeniz stratejisini kavrayamamıştır. Savaşın seyri Almanya'yı Akdeniz'e doğru çekmiştir. Çünkü İngiltere'nin savaşı besleyen en önemli rotaları Akdeniz üzerinden gerçekleşmiştir. Almanya geç kalmış olsa da amirallerin Akdeniz stratejini uygulamaya başlayacak İtalyanlara destek vererek, Mısır'daki İngiliz nüfuzu sona erdirilecektir (Ruge, 1953, s. 20). Almanlar önce 5. Hafif Zırhlı Tümen'i, ardından da 15. Panzer Tümeni'ni Trablus'a nakletmiştir (Çora, 1984, s. 8)⁵. Kuzey Afrika Alman birliklerini komuta etmek üzere ise Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa'nın işgaline iştirak etmiş ve çok önemli başarılarla imza atmış olan General Erwin Rommel seçilmiştir⁶. Romel ve mahiyetindekiler 12 Şubat 1941'de Trablus'a intikal ederken İngiliz Genelkurmayı 21 Şubat'ta Sirenayka ve Mısır'ın savunması konusunda Wawel'den bir rapor talep etmiştir. Wawel'in raporuna göre bir yol haritası belirleyen İngiliz Genelkurmayı yeni bir savunma planı hazırlamıştır. Buna göre, 13. Kolordu'nun beklediği takviyeler gelene kadar, kuvvetler Bingazi'ye geri çekilecek ve gerekirse Almanlara arazi vererek zaman kazanma yoluna gidilecektir (Atun, 1998, s. 24-26)⁷. Bununla birlikte, Yunan harbinin bitişyle birlikte serbest kalan İngiliz donanmasının tekrar Afrika açıklarına dönmesi ve Mihver güçlerinin askeri sevkiyatını zorlaştırması da İngilizlerin lehine olan bir gelişmedir (TDA, 541, 44206-209654-23/22.05.1941).

³ Ege adalarının Almanlar tarafından işgali için bkz. Hayta, 1996, s. 821; Hayta, 2015, s. 159.

⁴ Hitler direktifinde, "Akdeniz'deki stratejik, politik, psikolojik durumun Alman yardımını süratle gerektirdiğini, Libya'nın elde bulundurulmasının önem kazandığını, ama savunmakla yetinilmesi gerektiğini" bildirilmiştir (Carell, 1983, s. 17).

⁵ Kuzey Afrika'daki Alman ve İngiliz Piyade taburları ve Motorlu birlikler hakkında daha fazla bilgi için bk. Sadkovich, 1989, s. 45.

⁶ Erwin Rommel, bir bölük komutanı olarak 13. Piyade Alayı'nda (IR13) bulunduğu on yılın ardından Ekim 1929'da Infanterieschule'de (Piyade Okulu) taktik eğitmenliğine atanmıştır. Bu pozisyon Rommel'in kariyerinde dönüm noktası olmuştur. Dresden Piyade Okulu'nda 1 Ekim 1929-30 Eylül 1933, Potsdam'daki savaş okulu 15 Ekim 1935-9 Kasım 1938 eğitmenlik yapmıştır. Ardından 10 Kasım 1938 ile 14 Şubat 1940 tarihleri arasında Rommel, Avusturya ordusunun Maria Theresa Askeri Akademisi'nde bulunan Wiener Neustadt'taki yeni savaş okulunun komutanı olarak görev yapmıştır. 15 Şubat 1940'ta 7. Panzer Tümeni'nin komutanı atanan Rommel, II. Dünya savaşında aktif olarak sahada görev almıştır. Rommel hakkında bkz. Samuels, 2017, ss. 314-315.

⁷ Şubat 1941'de Washington Savaş Konferansında savaşı sürdürmek için alınan kararlar şunlardır: Savaş endüstri bölgelerinde güvenlik sağlanacak, iletişim sürdürülecek, Almanya çevrelenecek, hava bombardımanıyla Alman direnişi zayıflatılacaktır. 1942'de Alman güçlerinin baskılanması için İngiliz ve Amerikan hava bombardımanını artırmak ve Rusların saldırılarını destekleme kararı alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. TNA, CAB, 80/61, Washington, 22 Aralık 1941, Amerikan-İngiliz Stratejisi.

İtalyanlar savaşın kontrolünü kaybederken Rommel, fiilen 1943'ün başına kadar Mihver kuvvetlerinin Başkomutanı olmuştur. 1942'deki tüm büyük operasyonlarda Rommel hedefleri belirlemiş, Alman ve İtalyan kuvvetlerini savaşa sokmuştur. Rommel'in komutası, Kuzey Afrika'daki İtalyan kuvvetlerinin Başkomutanı General Gariboldi ve halefi General Bastico'yu memnun etmese de alınan kararları uygulamak zorunda kalmışlardır (Carrier, 2015, s. 507). Zinde Alman Afrika Kolordusu'nun (Afrika Korps) stratejik harekât planlarıyla Mihver güçleri avantajlı duruma geçmiştir. Rommel'in ilk işi Mihver'in itibarını artırmak için büyük bir tören geçişi icra etmek olmuştur. Ardından da Şubat ayı sonlarında El Agheila'ya 25 km mesafede bir ileri savunma hattı oluşturulmuştur. Beklenen Alman taarruzu Rommel'in emriyle 24 Mart'ta gerçekleşmiştir. Almanların "Yıldırım Harekâtı" taktiği burada da etkili olmuş ve 2 Nisan günü nerdeyse çatışmaya girmeden Ecdebiye ele geçirilmiştir. Rommel ve ordusu, ileri harekâtına devam ederek 4 Nisan'da Bingazi'ye girmiştir. Büyük bir hızla ilerleyen Alman kuvvetleri 6 Nisan'da Derne'yi, 8 Nisan'da ise Mechili'yi ele geçirmiştir (Uygur, 2024, ss. 202-209). Bu sırada General O'Conner ile Korgeneral Neame aynı araç içerisinde birliklerine doğru ilerlerken Alman kuvvetlerine esir düşmüş ve İngiliz 13. Kolordusu ağır bir darbe almıştır. İngilizlerin düzensizce geri çekilişlerini fırsata çevirmek isteyen Alman-İtalyan kuvvetleri Tobruk'u kuşatmış, ardından 15 Nisan'da Halfaya Geçidi'ni geçerek Mısır topraklarını işgale başlamıştır. Böylece 31 Mart'ta taarruza başlayan Mihver güçleri kısa zamanda Sirenayka'nın topyekûn işgaline muvaffak olmuştur (Atun, 1998, ss. 26-27; Çora, 1984, s. 9).

Tobruk kuşatması hem Almanlar hem de İngilizler için oldukça önemlidir. Zira Rommel, Tunus ve İskenderiye arasındaki yerleşim yerlerini ele geçirerek ikmal sorununu çözmeyi, dahası Mısır'a bir askerî harekâtın önünü açmayı hedeflemiştir. İngilizler ise Mısır'ın korunmasını Tobruk'un savunmasına bağlamış, bu kuşatma için çeşitli engellerden oluşan önemli bir savunma hattı oluşturmuştur. Burada Almanların dezavantajı, İngilizlerin Akdeniz Filosu sayesinde bölgeye takviye kuvvetler getirebiliyor olmasıdır. Buna karşılık, İngilizlerin dezavantajı da 2. Zırhlı Tümen'in tamamen imha olmasıyla taarruz gücünün kalmamasıdır. Ayrıca İtalyanların 30 yıl gibi bir süre şehri tahkim etmeleri de İngilizler için şehrin savunmasını kolaylaştırmıştır. Churchill'in Wavel'e şehrin ölümüne savunulması gerektiğini⁸ bildirmesi de Tobruk'un önemini göstermesi bakımından dikkate şayandır. Bu durumda her iki taraf da takviye kuvvet gelinceye kadar savunmada kalma yolunu benimsemiştir. İngilizlere savunma için fazla zaman vermek istemeyen Rommel, İtalyan 27. Brescia Piyade Tümeni ile 102. Trento Motorize Piyade Tümeni'ni taarruz için Tobruk'un batısına sevk etmiştir (Uygur, 2024, ss. 210-213).

Almanlar için Tobruk harekâtının nihai hedefi Süveyş Kanalı'na ulaşmak olsa da Rommel'in emrindeki askerler çöl savaşı için yeterli tecrübeye sahip değildir. 11 ve 12 Nisan'da girişilen ilk iki harekât başarısız olmuş ve 13-14 Nisan'da daha büyük bir taarruz harekâtı başlatılmıştır. Alman askerleri savunma hattını yarsalar da bu teşebbüs başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 18 Nisan'da bizzat Rommel'in komuta ettiği bir başka harekât da sonuç vermeyince askerler arasında moraller iyice bozulmuştur. Çünkü hem kayıplar artmış hem de ciddi ikmal sorunlarıyla karşılaşmışlardır. Buna karşılık İngilizler de iyi bir sınav verememiştir. 15-16 Mayıs'ta Sollum mevkiinde başlatılan Brevity Harekâtı ve 15-17 Haziran'da girişilen Battleaxe (Savaş Baltası) Harekâtı Almanlar tarafından kolayca geri püskürtülmüştür (Battistelli, 2022, ss. 26-28). Aynı zamanda İngiliz ve Alman kuvvetlerinin ilk önemli tank mücadelesi olan bu muharebeler, Sidi Aziz'de bulunan Rommel'e karşı da ilk taarruzdur (Uygur, 2024, s. 225). Bu muharebelerde çok sayıda zırhlı araç imha edilmiş ve her iki taraf da asker kaybetmiştir (Atun, 1998, ss. 41-42)⁹. Churchill ise bu üç başarısız sonucun faturasını Wavel'e kesmiş ve onun yerine Hindistan'da bulunan İngiliz Kuvvetleri Genel Komutanı Claude Auchinleck'i getirmiştir. Kuzey Afrika'daki İngiliz kuvvetleri bundan sonra 8. Ordu olarak yeniden yapılandırılmış; Hint, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika tümenleri de bu ordu içerisinde yer

⁸ Churchill, Wavel'in "Tobruk, iyi bir savunma mevzii değildir" cevabı üzerine çok sinirlenmiş ve Tobruk'un mutlaka savunulması gerektiği direktifini vermiştir (Carell, 1983, s. 28).

⁹ "Bu çarpışmada teknolojinin taktikler üzerindeki etkisi açıkça görülmüştü. İngilizlerin Crusader tanklarını ilk defa kullandıkları bu muharebede, iki taraf da birbirine karşı teknik bir üstünlük sağlayamamışlardır." (Çora, 1984, s. 11).

almıştır (Booth ve Walton, 2023, ss. 180-181). Almanların gösterdikleri başarılar sonrasında İngiliz yetkililer, Tobruk Garnizonu'nu geri çekme planları yapmaya başlamışlardır. Eğer Alman baskısı yeteri kadar güçlü olsa İngilizler bölgeden tamamen çekileceklerdir (TNA, CAB 79/12/26, Londra, 26 Haziran 1941). İngiliz askerî otoritelerinin raporları, Kuzey Afrika'da Alman ilerleyişinden duyulan endişeyi göstermektedir. Çünkü İngilizler savaşın Ortadoğu coğrafyasına sıçraması ihtimaline karşı ilgili makamlara bir dizi talimatlar göndermişlerdir (TNA, CAB 79/12/26, Londra, 27 Haziran 1941).

Almanların 22 Haziran'da Sovyetlere karşı başlattıkları Barbarossa Harekâtı ve Churchill'in Sovyetleri derhal müttefik ilan etmesi Rommel'in Kuzey Afrika'daki başarılarını gölgede bırakmıştır. Hitler'in 32 Numaralı Direktifi ise Sovyetler'in yenilgiye uğratılmasından sonra Libya üzerinden Mısır'a inerek İngiliz tehlikesini tamamen ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Hitler ayrıca Rommel'e de Mihver güçlerini yeniden teşkilatlandırması emrini vermiştir. Buna göre Rommel'in komutasında Afrika Panzer Grubu (Panzergruppe Afrika) teşkil edilmiş ve Romel, Orgenerallîğe terfi ettirilmiştir. İngiliz ordusu da iki kolordu olarak yeniden tertiplenmiştir. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin gönderdiği binlerce kamyon dan oluşan askeri sevkiyat sayesinde İngilizler yeni bir taarruz için gün saymaya başlamıştır. Beklenen taarruz 18 Kasım'da Crusader (Haçlı) Harekâtı adıyla başlatılmıştır (Uygur, 2024, ss. 234-261). İngilizlerin hedefi Afrika Kolordusu'nu yok etmekken, Almanlar Mısır'daki büyük hesaplaşmadan önce bölgenin ele geçirilmesini önemli bir başlangıç saymıştır. Her iki kuvvet de hazırlıklarını tamamlamış, ancak İngilizler daha erken davranmıştır (Çora, 1984, s. 11). 23 Kasım'da Sidi Rezegh'de daha sonra Totensonntag (Ölülerin Pazarı) olarak adlandırılacak olan muharebede, İngilizler büyük hasar almış ve harekâtın devam edip etmeyeceği sorgulanır hâle gelmiştir. Ardından da 24 Kasım'da Rommel'in meşhur "sınır hücum" planı devreye girmiştir. Rommel, 21. Panzer Tümeni'yle Mısır sınırına hücum ederken, 15. Panzer Tümeni de onu takip etmiştir. Rommel, Mısır sınırının 25 km kadar içerisine girmiş olsa da İngiliz hava gücü onu geri çekilmeye zorlamıştır. Bunun yanında akaryakıt sıkıntısı tankları hareketsiz kılmış ve Panzergruppe Afrika imha edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Battistelli, 2022, ss. 28-31). Yakıt sıkıntısı tankları olduğu kadar uçakları da olumsuz etkilemiş ve havalanamayan İtalyan uçakları İngilizler tarafından imha edilmiştir (TDA, 534, 37165-148354-60/26.11.1941). Böylece Rommel, Tobruk kuşatmasını kaldırmak ve kuvvetlerini Tobruk'un 95 km batısında bulunan Gazala'ya çekmek zorunda kalmış, bu Bingazi'nin de elden çıkması anlamına gelmiştir (Çora, 1984, ss. 12-13).

3. Kuzey Afrika'da Alman İlerleyişinden Müttefik Zaferine

ABD'nin Pasifikteki Japon gücünü saf dışı bırakmak için öncelikli planı Almanya'nın yenilgiye uğratılmasıdır. Bunun için 1941 Şubat ayında Washington'da alınan Büyük Strateji (Grand Strategy) kararları uygulamaya alınmıştır. Karara göre Almanya'nın üzerine gidilecek, eğer Almanya Avrupa'da kuşatılırsa Japonya'yla mücadele edilmesi daha kolay olacaktır. Müttefiklerin genelkurmay başkanları şu konu üzerine anlaşmışlardır: Almanya baş düşmandır ve yenilgisi zaferin anahtarıdır. Almanya yenildiğinde İtalya'nın çöküşü ve Japonya'nın yenilgisi gerçekleşecektir (TNA, CAB, 80/61, Washington, 22 Aralık 1941)¹⁰. Bu nedenle ABD ve İngiltere, Almanya ve İtalya'yı durdurmak için Kuzey Afrika'ya yönelik kapsamlı savaş hazırlıkları yapmışlardır.

Alman General Rommel 11 Ocak 1942'de düzenli bir geri çekilişle El Agheia mevkiine yerleşmiş ve taarruz için hazırlıklarını tamamlamak üzere savunmaya geçmiştir. Rommel yeniden taarruz planı için kuvvetlerini ikiye ayırmakla işe başlamıştır. 90. Tümen'in birtakım unsurlarıyla 21. Panzer Tümeni'nin tanklarından oluşan "Marcks Grubu"nu teşkil etmiştir. Bu grup Bardia yolundan hareket etmiş, Afrika Kolordusu'nun geri kalan unsurları ise Faregh Vadisi'ni geçip ileri harekâtı sürdürmüştür. Bu plana uygun olarak Mihver kuvvetleri 21 Ocak günü Rommel'in emriyle taarruza başlamıştır¹¹. İngilizler ilk aşamada kuşatmadan kurtulmayı başarmışlardır. Ancak Almanlar 25

¹⁰ Amerikan-İngiliz Stratejisi; ayrıca bk. Schmidt, 1949, ss. 25-26.

¹¹ Rommel, 21 Ocak 1942 sabahı Afrika Panzer Grubu Komutanlığı'na hitaben başlayan emrinde şunları söylemiştir: "Alman ve İtalyan askerleri, Geride üstün düşmana karşı yapılmış bir savaş bırakmamıza rağmen moralimiz asla sarsılmamıştır. Bu anda karşımızdaki düşmandan üstünüz. Bunun içindir ki bugün, düşmanı imha maksadıyla taarruza geçeceğiz. Bu kesin sonuçlu günde herkesin

Ocak'ta Msus'a girmiştir. Mussolini'nin daha fazla ilerlenmemesi emrine rağmen Rommel, yine üstten gelen bu emri uygulamamıştır ve 29 Ocak'ta Mechili'ye sahte bir taarruz düzenleyerek asıl kuvvetiyle birlikte Bingazi'ye hücum etmiştir. Rommel ve kuvvetleri kısa zamanda Bingazi'yi ele geçirmiş, buradaki Hint Tugay'ını imha ederek Tobruk yolunun yeniden açılmasını sağlamıştır. Bu başarı sonucunda orgeneralliğe terfi eden Rommel, sahil yoluna hücum etmiş; ancak 6 Şubat'ta Gazala'daki İngiliz savunma hattının hemen önünde ordusunu durdurmuştur (Battistelli, 2022, s. 32). Bunun üzerine Rommel önce Roma'ya, daha sonra Hitler'le görüşmek üzere Rastenburg'a gitmiş, ancak umduğunu bulamadan geri dönmüştür (Carell, 1983, s. 128). Bu seyahat, Polonya'nın Lizbon Büyükelçisi Dubiş tarafından farklı yorumlanmış ve Rommel'in Alman ordularının başına geçmek üzere Romanya'ya gittiği iddia edilmiştir (TDA, 567, 88543-321152-8/22.03.1942).

Bu sırada Almanlar Fransa'daki Vichy hükûmetinden de birtakım taleplerde bulunmuştur. Bu talepler; Bizert limanının üs olarak kullanılması, Fransız askerlerinin Kuzey Afrika'dan çekilmesi, Fas'a 2 Alman generali ile 200 zabitin girmesi olarak sıralanmıştır. Ancak hükûmet, bu taleplerden yalnızca Fas'a gidecek general ve zabıtlara izin verebileceğini bildirmiştir. Burada Almanların Afrika'nın Atlas Okyanusu sahillerindeki Amerikalılar için bir köprü başı olmaktan kurtarmak maksadıyla Dakar'dan Tanger'e bütün sahilleri işgal etmek niyetinde oldukları anlaşılmaktadır. Hükûmet ayrıca İngilizlerin Libya'yı tamamen zapt edememesi hâlinde Fransa'nın Afrika'daki müstemlekelerinin de tehlikeye gireceği tehdidiyle uyarılmıştır (TDA, 534, 37165-148354-267/21.04.1941). Diğer yandan Savaş Kabinesi'nin Batı Çölü'ne erken bir saldırı yapılması baskısıyla karşı karşıya kalan İngilizler, (CN Barclay, "Mediterranean Operations", Erişim tarihi: 27.06.2024) Haziran ayında yapacakları taarruz için zaman sayarken Rommel, yine onlardan önce davranmış ve 26 Mayıs'ta şiddetli topçu ateşinin ardından taarruzu başlatmıştır. Güney kanadından gelen bu baskın taarruz, İngilizleri oldukça şaşırtmış olmakla birlikte İngiliz mevzilerinde büyük gedikler açmıştır (Çora, 1984, s. 14).

Gazala'nın güney kanadını tutan Hür Fransız birlikleri büyük bir hücumu püskürtseler de ağır kayıp yaşayan İngiliz ordusu, Gazala'dan doğuya doğru çekilmek zorunda kalmıştır. 11 Haziran'da bu hattaki ikinci önemli nokta olan Bir Hacheim Mihver kuvvetlerinin eline geçmiş, 17 Haziran'da başlayan Tobruk kuşatması ise 20 Haziran'da sonuçlanmış ve şehrin tüm garnizon kuvveti teslim olmuştur. Mihver kuvvetleri Tobruk'ta çok büyük bir ganimet elde ederken Rommel en büyük zaferini ilan etmiştir (Battistelli, 2022, s. 37). Bu önemli zaferin ardından Rommel, Hitler tarafından Alman ordusunun en genç Feldmareşali olarak ilan edilmiştir¹². Panzergruppe Afrika ordusu ise Panzerarmee Afrika olarak yeniden yapılandırılarak Rommel bu ordunun Başkomutanı yapılmıştır (Uygur, 2024, s. 266). Churchill ise İngiliz Kuvvetleri Genel Komutanı Auchinleck'i General Sir Harold Alexander'la değiştirerek 8. Ordu'nun başına da "Monty" lakaplı General Bernard Montgomery'yi getirmiştir. Böylece Kuzey Afrika'daki İngiliz yüksek komuta heyeti ikinci kez değiştirilmiştir (Booth ve Walton, 2023, s. 184). Churchill, bu kararı 4-10 Ağustos 1942 tarihleri arasında Kahire'de gerçekleştirdiği toplantılardan sonra almıştır. Churchill'in General Alexander'a ilk talimatı ise Rommel'in komuta ettiği orduyu en kısa zamanda yok etmek olmuştur (URL 3).

Tobruk'un düşmesiyle Rommel'in bundan sonraki hedefi Mısır olmuş ve bunun için Hitler'in olurlarını beklemiştir. Hitler ise Mussolini'nin "zafer ilâhı insana bir kere güler" cevabından sonra Nisan'da planlanan Malta harekâtını Eylül ayına erteleyerek tüm kuvvetleri Rommel için seferber etmiştir (Carell, 1983, s. 172). Buna karşılık İngiliz 8. Ordu Komutanlığı Mersa Matruh'ta bir savunma hattı oluşturulmasını uygun görmüştür. 26 Haziran'da taarruza geçen Mihver güçleri Müttefikleri doğuya doğru sürerken 29 Haziran'da 90. Hafif Piyade Tümeni Mersa Matruh'a girmiştir. İngiliz 8.

elindeki bütün imkânları kullanacağımı biliyorum. Yaşasın İtalya, yaşasın Büyük Alman Reich'i, yaşasın Führer." (Carell, 1983, s. 114; Atun, 1998, ss. 64-65).

¹² "Rommel, bu zaferi, Hitler'den, Malta planından vazgeçerek, bozguna uğramış İngilizleri Mısır'a kadar takip etme izni isteyerek kutladı. Bu, fırsatçı Hitler ve Mussolini'nin reddedemeyeceği bir teklifti. 30 Haziran'da Panzer birlikleri, İngilizleri, uzun zamanda hazırladıkları Mersa Matruk'taki savunma hattından pek fazla direnme görmeden attı." (Çora, 1984, ss. 14-15).

Ordusu'ysa daha önce 30. Kolordu tarafından tutulan El Alameyn'de savunmaya çekilmiştir (Atun, 1998, ss. 77-80; Carell, 1983, ss. 523-525).

Mihver güçleri El Alameyn'de kötü şartlara göğüs germeye çabalarken Mussolini ise yanında bazı yöneticilerle birlikte Libya'ya gelmiştir. Zaferden emin olan Mussolini Kahire'ye girerken bineceği beyaz atını bile getirtmiştir. Daha da vahimi Roma-Berlin arasında gidip gelen telgraflarda Mısır'a atanacak İtalyan valinin kim olacağı dahi görüşülmüştür. Ancak bu sırada Alman haberleşme birliğinden çok sayıda kişinin esir düşmesi ve istihbarat bilgisinin neredeyse hiç alınamaması, dahası çok sayıda kayıp verilmesi ve yakıt, mühimmat stokunun büyük kısmının harcanması işleri iyice zorlaştırmıştır (Uygur, 2024, ss. 303-304). Özellikle hava gücü üstünlüğünün İngilizler lehine değişmesi ve denizaltı faaliyetleriyle Mihver güçlerinin ikmalinin önlenmesi, Kuzey Afrika'daki güç dengesinin tamamen İngilizlerin eline geçmesini sağlamıştır. Hitler'in kesinlikle geri çekilmeme talimatı, Rommel'i daha da köşeye sıkıştırmanın yanında iyi bir taarruzla İngilizlerin güney kanadından kuşatılması ve El Alameyn mevkiini terk etmeleri şeklinde bir ihtimal daha ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Alam El Halfa tepelerinin zapt edilmesiyle zaferin kazanılmasını mümkün kılma olasılığı da vardır. Ancak hesaba katılmayan husus, Montgomery'nin Alam El Hayfa'ya saldırılacağını tahmin ederek burayı tahkim etmesi gerçeğidir. İngilizler, 30 Ağustos-6 Eylül arasındaki tüm Alman hücumlarını geri püskürtürken Rommel'in İngilizleri kuşatma manevrası akaryakıtın tükenmesiyle akamete uğramıştır. Böylece Almanlar taarruza başladıkları yere geri dönmek zorunda kalmışlardır. Artık Rommel, hava üstünlüğünü ele geçirmeden herhangi bir başarı şansına sahip olamayacaklarına emindir. Bundan sonra savunma sırası Almanlara geçmiştir (Çora, 1984, s. 17)¹³.

Hitler, yine silah ve mühimmat sevkiyatı sözü vererek elde tutulan hiçbir noktanın terk edilmemesi emrini vermiştir. Rommel ise büyük İngiliz taarruzuna karşı esaslı bir darbe indirmek için planlar yapmıştır. Ancak İngilizlerin beklenen taarruzu 23 Ekim'de¹⁴ gerçekleşmiştir. Rommel, rahatsızlığı nedeniyle gittiği Berlin'den derhal Kuzey Afrika'ya intikal ederek ordunun başına geçmiştir. İlk taarruz dalgası Mihver güçlerinin istediği gibi geçse de 27 Ekim'de başlayan ikinci dalga nitelik ve nicelik bakımından Müttefiklerin üstünlüğünü bir kez daha göstermiştir. Rommel, bunun üzerine 2 Kasım'da tüm kuvvetlerine Fuka hattına doğru düzenli bir geri çekilme emri vermiştir (Battistelli, 2022, s. 40). Ricat emrinin ertesi günü Hitler'den gelen: *"...Kendinizi içinde bulunduğunuz durumda sağlam durmaktan, bir metre bile geri adım atmamaktan ve her silah ile her adamı muharebeye sürmekten başka bir şey düşünemezsiniz..."* emriyle şaşkına dönen Rommel, bir kısım tümenlere düşmanı oyalama, geri kalan Alman ve İtalyan tümenlerine ise Fuka hattına doğru çekilmeyi sürdürme emri vererek Hitler'in emrini uyguluyormuş gibi görünmek istemiştir¹⁵. Churchill'e göre, Ekim ayındaki Alameyn Muharebesi savaşın dönüm noktasıdır (Mangrum, 1951, s. 37). Kısa zaman sonra Hitler'in de çekilmeye razı olmasıyla topyekûn ricat başlamıştır. 1943 yılı Şubat ayı ortalarına kadar devam edecek bu çekiliş, Kuzey Afrika'daki Müttefik zaferinin de habercisidir.

¹³ Rommel, hava hâkimiyeti ile ilgili düşüncelerini daha sonra şu şekilde özetlemiştir: *"En modern silahlara sahip olsa bile, göklere tamamen hâkim bir düşmana karşı savaşmak zorunda olan herkes, modern Avrupa birliklerine karşı savaşan bir vahşi ile aynı dezavantajlar altında ve aynı başarı şansı ile savaşır. Alman Luftwaffesi'nin diğer bölgelere ciddi bir şekilde dağılmasıyla, Kisselring'in İngilizlere akanlarla karşılaştırılabilir herhangi bir uçak takviyesi alması için öngörülebilir bir umut olmadığından, Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin kısa sürede mutlak hava üstünlüğünü kazanması ihtimaliyle yüzleşmek zorunda kaldık. İngiliz hava üstünlüğü gerçeği, şimdiye kadar başarıyla uyguladığımız tüm taktik kuralları yabana attı. Düşmanın hava üstünlüğüne karşı, güçlü bir hava kuvvetine sahip olmamız dışında gerçek bir yanıt yoktu. Bundan sonraki her savaşta İngiliz-Amerikan hava kuvvetlerinin gücü belirleyici faktör olacaktır."* (Uygur, 2024, s. 317).

¹⁴ "Supercharge Harekâtı" olarak adlandırılan bu harekât, 200.000 kişilik bir kuvvet ve Amerikalılar tarafından gönderilen ağır "Grant" model modifiye M3'lerden oluşan 1.000 kadar tankla başlatılmıştır (Booth ve Walton, 2023, s. 185).

¹⁵ Hitler'in emri şu şekildedir: *"Feldmareşal Rommel'e, Alman halkı ve ben, liderliğine ve emrinizdeki Alman-İtalyan birliklerinin cesaretine duyduğumuz güvenle Mısır'daki kahramanca mücadeleyi takip ediyoruz. Kendinizi içinde bulunduğunuz durumda sağlam durmaktan, bir metre bile geri adım atmamaktan ve her silah ile her adamı muharebeye sürmekten başka bir şey düşünemezsiniz. Güney Başkomutanlığına önemli miktarda hava kuvveti takviyesi gönderiliyor. Duce ve Comando Supremo da mücadeleye devam edebilmeniz için gerekli vasıtaları size gönderebilmek için azami çaba sarf ediyor. Üstünlüğüne rağmen, düşmanınız da gücünün sonuna gelmiş olmalıdır. Güçlü bir iradenin daha büyük taburlara galip gelmesi tarihte ilk kez görülmeyecek. Birliklerinize gelince, onlara zafer ya da ölümden başka bir yok gösteremezsiniz."* (Uygur, 2024, ss. 332-335).

Müttefikler artık zaferin kaçınılmaz olduğunu gördükleri anda bir başka hedefe, Fransız müstemlekelerini işgale yönelmişlerdir. Müttefiklerin hedefleri, Fransızları kendi yanlarında savaşa sokmak, Tunus'a hızlı bir yürüyüş yapmak ve Mihver'in İtalya'ya olan lojistik can damarını kesmektir. İkmalleri kesilen Alman ve İtalyan birliklerinin Libya'da sıkışıp kalmaları hâlinde, teslim olmaktan başka seçenekleri olmayacaktır (Nash, 2012, s. 10). ABD ordusu Kuzey Afrika'ya çıktığında yüksek kalitedeki sahra silahlarına sahiptir¹⁶. 8 Kasım'da başlatılan "*Torch Operasyonu*" kod adıyla ilk çıkarma harekâtı 11 Kasım'da Cezayir, Oran ve Kazablanka'nın işgaliyle sonuçlanmıştır. Böylece Fransızlarla Müttefikler arasındaki anlaşmazlıklar sona ererken Kuzey Afrika Fransız Yüksek Komiseri olarak atanan Amiral Jean Francois Darlan, Fransız topraklarını Müttefiklere devretmiştir (URL 3).

Müttefikler bir taraftan da Mihver güçlerini takibi sürdürmüş, bazı olumsuz iklim olaylarına rağmen 11 Kasım'da Tobruk, 15 Kasım'da Derne ve nihayet 20 Kasım'da Bingazi'ye ulaşmışlardır (Atun, 1998, s. 210). Burada Rommel ve kuvvetlerini imhaya muvaffak olamayan Anglo-Amerikan harekâtı başarıyla devam ederken Hitler bir taraftan geri çekilme izni vermiş, diğer taraftan da İspanya üzerinden Kuzey Afrika'ya asker sevki için İspanya hükûmetine baskı uygulamıştır (TDA, 537, 7479-43662-2/08.11.1942). Hükûmet ise Kuzey Afrika harekâtı için tarafsızlığını korumaya kararlı olduğu cevabını vermiştir (TDA, 537, 7479-43662-1/09.11.1942). Öte yandan İspanya'da hâkim olan görüş, Kuzey Afrika'da durumun Müttefikler lehine değiştiğidir. Almanlar ise türlü baskılarla İspanya'yı savaşın içine çekmeye çalışmıştır (TDA, 537, 7557-44786-1/19.11.1942). Öte yandan, Anglo-Amerikan harekâtı Suriye ve Lübnan gibi bazı Ortadoğu ülkelerinde sevinçle karşılanmış, özellikle ABD Cumhurbaşkanı'na tebrik ve teşekkür telgrafları çekilmiştir (TDA, 525, 38334-153422-19/27.11.1942). Ancak Fransız kamuoyunda durum farkı algılanmış ve basında Amerika'nın Japonya'ya kaybettiği yerlerin acısını Fransız müstemlekelerini ele geçirerek telafi etmeye çalıştığı şeklinde yorumlanmıştır (TDA, 525, 38363-152549-23/30.11.1942). Harekât bir başka Akdeniz ülkesi olan Portekiz'de de endişeyle karşılanmış ve hem ana vatanın hem de Portekiz müstemlekelerinin tehlikeye gireceği düşünülmüştür. Buna karşılık ABD Cumhurbaşkanı Roosevelt gerek Portekiz ana vatani gerekse de müstemlekelerine yönelik bir harekâta girişmeyeceklerine dair teminat vermiştir. İngiltere hükûmeti de bu konuda ABD ile mutabık olduklarını bildirilmiştir (TDA, 567, 7489-38803-1/05.12.1942). Ancak ikili kendi aralarında da gizli bir mücadele hâlinindedir. Nitekim savaş sonrasında oluşan yeni düzende her iki ülke de etkin olmak istemiştir.

Kuzey Afrika'da Mihver devletlerin etkisinin sınırlandığı 1943 yazında İngiliz yetkililer raporlarında, Ortadoğu'da ABD'nin etkin olacağını düşünerek birlikte hareket edilmesine yönelik ifadeler kullanmıştır (TNA, CAB, 66/39/12, London, 15 Temmuz 1943). Hatta ABD, Arabistan ve Körfez bölgesiyle enerji kaynakları bakımından görüşmeler gerçekleştirmekteydi ki bu durum İngiltere'nin bölge üzerindeki nüfuzunu kaybetmesine neden olabilirdi. Kuzey Afrika Cephesinin kapanmasının ardından İngiltere'nin Ortadoğu'daki ülkelerle savaş sonrasında oluşacak yeni dünya düzeninde yeni iş birliği çabasında olduğu anlaşılıyordu (TNA, CAB, 66/39/1, 12 Temmuz 1943). Dışişleri Bakanı Eden'in daha önceki raporları da İngiltere'nin Ortadoğu'da önceki gibi etkin olamadığına işaret ediyordu. Eden, Arap dünyasını I. Dünya Savaşı'nda Türklere karşı iyi savunduklarını, Irak, Suriye, Filistin ve Arabistan'daki liderlerin sadık dostları olduğunu, ancak sonraki yıllarda Arap dünyasıyla iletişim kurmakta zorlandıklarını ifade etmiştir (TNA, CAB, 954/15A/37, 3 Haziran 1941).

Diğer taraftan, İtalya'da Rommel'in komutanlığı tartışılırken Mussolini, Rommel'in yerine Giovanni Messe'yi düşünmektedir. Rommel itiraz etmese de bu kararın Hitler tarafından kendisine tebliğ edilmesini beklemeye başlamıştır. Hatta Şubat ayı başlarında Tunus'ta iki ayrı Mihver komutanı bulunmaktadır. Bir tarafta General Hans-Jürgen von Armin'in 5. Panzer Ordusu, diğer tarafta ise Rommel'in 70.000 kişilik ordusu vardır. Bu durum, Mihver güçlerin aleyhine işlemiş ve 19 Şubat'ta planlanan taarruz harekâtına Armin, Rommel'in istediği desteği göndermemiştir. Buna rağmen, Mihver güçlerinin Amerikalılarla ilk kez karşı karşıya geldikleri Kasserine Geçidi muharebelerinde

¹⁶ ABD'nin II. Dünya Savaşında Kuzey Afrika cephelerinde kullandığı silah sistemleri için bk. Dennis, 2017, s. 7.

Amerikalılar, 10.000 personel, 183 tank ve 200 topluk bir kayıp yaşamıştır (Uygur, 2024, ss. 341-345). Burada, Amerikalıların bozguna uğratılması Eisenhower'ı tartışmalı bir hâle getirirken, Eisenhower harekâtın sevk ve idaresini İngiliz General Alexander'a bırakıp 2. Kolordu'nun başına da General George S. Patton'u getirmiştir (Booth ve Walton, 2023, s. 190-191). Mihver tarafında ise 23 Şubat'ta Afrika Ordu Grubu tesis edilmiş ve 2 Mart'ta Rommel bu ordunun başına getirilmiştir. Fakat Rommel, bir daha dönmek üzere Afrika'yı terk etmiştir. Görev ise Armin'e tevdi edilmiştir. Ancak 1943 Mayıs ayına gelindiğinde bazı küçük noktalar istisna olmak üzere, Kuzey Afrika'da müttefik egemenliği sağlanmıştır (Schmidt, 1949, s. 32; Bedessem, 1993, s. 26).

Tunus'taki Alman birlikleri önemli oranda ikmal sorunlarıyla yüzleşmişlerdir. İtalyan birliklerine bağlı taburlar, temel ihtiyaçların eksikliğinden daha da fazla mustaripti, çünkü bu örgütler lojistik olarak Almanlardan daha kötü durumdadır. Buna ilaveten hâlâ dikkate alınması gereken bir dil engeli vardır (Nash, 2012, s. 22). General Jurgen von Arnim komutasındaki Afrika Ordu Grubu iki ay kadar dayanabilmiş ve Tunus'un doğusunda Cap Bon Yarımadası'nda Müttefiklerce köşeye sıkıştırılmıştır. Hitler'in son nefese kadar çarpışma emrine rağmen, General Armin ve kuvvetleri için teslim olmaktan başka bir çare kalmamıştır. 12 Mayıs 1943'te yaklaşık 250.000 Alman ve İtalyan askeri esir düşerken bu Mihver kuvvetleri için Kuzey Afrika'daki harbin sonu demektir. Afrika'da Mihver güçleri çok sayıda asker kaybederken, Müttefikler'in bundan sonraki hedefi savunmasız İtalya'yı vurmaya hazırlanmak olacaktır (Booth ve Walton, 2023, ss. 192-193; Bedessem, 1993, s. 26). Mayıs 1943'e gelindiğinde İtalyanlar, Kuzey Afrika'yı kaybetmelerinin yanında 17.000 kişiyi feda etmişler ve bölgeyi korumak için ordularını iki kez yeniden inşa etmişlerdir (Sadkovich, 1989, s. 47). Kuzey Afrika'dan çekiliş İtalyanlar için acı bir tecrübe olmakla birlikte, Halk Kültürü Bakanı Pavolini halka hitaben yaptığı konuşmada 32 aydan beri İngiliz güçlerine karşı mücadele etmenin büyük bir başarı olduğunu, İtalyan askerlerinin başarılı bir geri çekiliş gerçekleştirdiklerini, bu harbin yıpranma ve dayanma harbi olduğunu, toprak alıp vermenin bir anlam taşımadığını ifade etmiştir (TDA, 541, 44146-207556-227/26.01.1943).

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı, farklı kaynaklarda farklı rakamlar telaffuz edilmekle birlikte, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine, birçok şehrin ve ülkenin harabeye dönmesine ve nihayet, başta Avrupa olmak üzere, dünyada yeni bir siyasi denklemin kurulmasına sebep olmuştur. Savaş, birçok farklı cephede farklı düşmanlarla kendisini gösterirken Kuzey Afrika Cephesi'ndeki muharebeler başlangıçta İtalyan-İngiliz çatışması şeklinde cereyan etmiştir. İtalyanların sayıca üstün olmalarına rağmen tecrübesizliği ve İngilizlerin birçok bölgeden asker toplayabilme kabiliyeti, buradaki savaşın seyrini belirleyen etkenler olmuştur. İngilizler, son bir hamleyle tüm İtalyan kuvvetlerini imha edebilecekken Balkanlar'da cereyan eden ve İngiliz çıkarları açısından vazgeçilmez olan Yunanistan'ın savunulması fikri ağır basmıştır. Tam da bu sırada Almanların "*Yıldırım Harekâtı*" taktiğiyle tüm cephelerde başarı sağlaması ve Afrika'ya inerek yeni bir Akdeniz Cephesi açma teşebbüsü Kuzey Afrika'da işleri değiştirmiştir. Savaşın başında Fransa'nın işgali sırasında "*Hayalet Tümen*" olarak adlandırılan 7. Panzer Tümeni'ne komuta eden Erwin Rommel'in Kuzey Afrika'ya gönderilmesi ise Mihver kuvvetlerinin en büyük şansıdır.

Rommel'in üstün askerî yetenekleri, Churchill dâhil birçok kişide hayranlık uyandırırken, Mussolini'nin "*Büyük Roma İmparatorluğu*"nu yeniden kurmak için sarf ettiği çabayı Mihver'in diğer karar alıcısı Hitler'in göstermemesi Rommel'in elini kolunu bağlayan en önemli gelişmedir. Hitler, aynı sırada Sovyetlerin işgali için açtığı Doğu Cephesi'nde başarı kazanmak için tüm imkânlarını sevk etmiş; ancak İngilizleri saf dışı bırakmak için Afrika'ya gerekli yardımı göndermemiştir. Hitler, buna rağmen son askerin son nefesine kadar savaşması emrini vermiştir. Temel araştırma konusu üzerinden hareket edilecek olursa Hitler, savaştaki en önemli hedefini Rusya'yı işgal planı üzerine oluşturmuş, bu işgalin gerçekleşmesi hâlinde de Kafkasya, Türkiye ve Ortadoğu'yu ele geçirerek zengin petrol kaynaklarına ulaşmayı amaçlamıştır. Öte yandan, Akdeniz ve Balkanlar cephelerindeki

olası başarılarla da tüm Akdeniz Havzası'na hâkim olmayı hedeflemiştir. Ancak belki Hitler'in hesaba katmadığı sorun, Akdeniz hâkimiyetinin Kuzey Afrika hâkimiyetinden geçtiği ve tüm İngiliz sömürge yollarıyla müstemlekelerinin ele geçirilmeden bunun mümkün olmayacağıdır. Ayrıca Hitler'in tek bir dünya imparatorluğu kurma düşüncesiyle hareket ettiği, ancak bunu zayıf, taktik yetenekten yoksun, İngiltere, Fransa gibi güçlü devletler tarafından kolayca mağlup edilebilecek bir İtalya'yla gerçekleştiremeyeceği yorumu da yapılmalıdır. Zira Kuzey Afrika savaşları başladığında sayıca İngilizlerden çok üstün olan İtalyan kuvvetleri 8 ay gibi kısa bir sürede neredeyse tüm Kuzey Afrika'dan atılacak vaziyete gelmişlerdir.

Tüm cephelerde hızlı Alman ilerleyişi bir taraftan Müttefiklerin işini zorlaştırırken diğer taraftan da moralsiz İtalya'yı ayağa kaldıran önemli bir gelişme olmuştur. Almanlar bu tarihe kadar dünyanın görmüş olduğu en büyük orduyu hazırlasalar da Kızıl Ordu'nun savaş meydanlarına sürmek için 17 milyona yakın insanı asker hâline getirmesine mâni olamamıştır. Avrupa'daki hızlı ilerleyiş, Alman askerî motivasyonunu üst düzeye çıkarsa da zayıf müttefiklerinin Alman emellerine hizmet edememesi, savaşın gidişatını etkileyen önemli etkenlerden olmuştur. Doğu Cephesi'ni açtıkları tarihlerde Kuzey Afrika'ya asker sevk etmek durumunda kalan Almanlar, buradaki zaferin de kısa sürede geleceğini düşünmüş olabilirler. Ancak Afrika çöllerinde genellikle tank savaşları şeklinde cereyan eden bu muharebelerde en önemli ihtiyaç, kuşkusuz akaryakıttır. İngilizler bunu yakın müstemlekelerinden kolaylıkla sağlayabiliyorken, İtalya ya da Almanya'dan gönderilen yakıt gemileri ise İngiliz hava kuvvetleri tarafından kolayca batırılabilmiştir. Öte yandan, her geçen gün asker sayıları azalan taraflar, aylarca süren savunma ya da taarruz harekâtları düzenlemek zorunda kalmıştır. Bu anlamda Tobruk kuşatması ve El Alameyn muharebeleri önemli iki örnek olarak gösterilebilir. Dahası Amerika Birleşik Devletleri'nin İngiltere'nin yanında savaşa dâhil olması, zaten Mihver aleyhine olan dengeleri tamamen değiştirmiştir. Haziran 1940'ta İtalya'nın savaşa girmesiyle birlikte açılan Kuzey Afrika Cephesi, Mayıs 1943'e kadar aktif çatışma alanı olarak varlığını sürdürmüştür. Mihver güçlerinin Kasım 1942'de başlayan geri çekilişleri ise tüm Afrika'nın Müttefiklerin eline geçmesine kadar devam etmiştir.

Extended Abstract

In the field of World War II studies, the majority of scholars concentrate their research on the European and Asia-Pacific fronts, where violent conflicts occurred. The European and Asia-Pacific fronts were the primary areas of engagement for European nations, resulting in direct impacts on these regions. The use of sophisticated weapons systems on these fronts resulted in a greater impact on the civilian population, with a significant number of casualties. Thus, the African front became less visible in World War II. Indeed, at the outset of the conflict, it was widely acknowledged that the side that exerted control over the geopolitics of the Mediterranean would enjoy a distinct advantage and would ultimately determine the outcome of the war. Hitler consistently sought to engage with France and England in Europe and the North Sea. Moreover, Hitler was more inclined to pursue military action against Russia. For this reason, the realistic Mediterranean strategy proposed by the German General Staff was not given due consideration by Hitler during the initial stages of the war. Italy's delayed involvement in the war resulted in a period of relative calm in the Mediterranean. Mussolini's aspiration to exert dominance over the Mediterranean invariably ran counter to the traditional Mediterranean policy of the British Empire. The advent of a new front in North Africa with Italy's entry into the Second World War was an unsurprising development for the Allies. The Axis Group's, particularly that of Italy, endeavour to weaken England's influence in the Mediterranean constituted a significant move that could potentially alter the course of the war. The withdrawal of British forces through Egypt and the Suez Canal would have the effect of making Italy an active player on the world stage. With the objective of reaching the British military bases in Egypt, Mussolini proceeded to consolidate his military presence in Libya. Despite all kinds of logistical problems, the Italians did not give up fighting, but it soon became clear that they could not gain an advantage over the British forces. Following the Italian forces' unsuccessful campaigns against the British in North Africa, Hitler, who had achieved considerable success in Europe, deployed military units to the region. The

appointment of German officer Erwin Rommel to North Africa marked the advent of an effective wartime period. Rommel reorganised the Italian and German units and implemented an effective war strategy against the British forces. Concurrently, despite Germany and Italy's strategic efforts in the Mediterranean, Britain's endeavour to enlist the French in the war proved unsuccessful. Rommel's reputation grew in tandem with his victories against the Allies in North Africa. However, in the subsequent period, German and Italian troops were unable to secure enduring victories. While the German and Italian strategy for North Africa was, on paper, quite sound, the logistical challenges inherent to military operations in desert regions proved to be significant. Furthermore, the introduction of American-made weapons systems had an adverse effect on the morale of German and Italian soldiers, who were already experiencing fatigue due to the intensity of the conflict. Furthermore, the protracted front wars in Europe had a deleterious effect on Germany's troops stationed in North Africa. By May 1943, the German and Italian resistance on the North African front had been entirely vanquished. The Allies proceeded to establish permanent military bases in Libya and Tunisia. The policy of Mussolini to dominate the Mediterranean basin was shown to be entirely unrealistic and, furthermore, Italy's military inadequacy became apparent on the battlefield. Consequently, France and Italy became increasingly vulnerable in Africa, while England was able to consolidate its political position. The North African front of war encompassed Tunisia, Egypt and, most significantly, Libya. The Allied forces (comprising the United States and the United Kingdom) and the Axis powers (led by Germany and Italy) engaged in more intense combat on the European and Asia-Pacific fronts, in contrast to the African front. Nevertheless, they sustained considerable losses in personnel on the African continent.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

İngiliz Ulusal Arşivi/The National Archive (TNA)

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi, ATASE İDH (İkinci Dünya Harbi) Kataloğu, Ankara

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA) Fonu, Ankara

Kitaplar ve Makaleler

Armaoğlu, F. (2005). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Alkım.

Atun, A. F. (1998). *İkinci Dünya Harbinde Kuzey Afrika Harekâtı ve Alınan Dersler*. Gnkur. Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.

Aydemir, Ş. S. (2005). *İkinci Adam II. Cilt (1938-1950)*. Remzi.

Battistelli, P. P. (2022). *Osprey Büyük Komutanlar Erwin Rommel*. Kronik.

Beales, A. C. F. (1939). British Foreign Policy since the War (II). *Blackfriars*, 20 (231), 435-447.

Bedessem, E. N. (1993). World War II Chronology. *Army History*, (26), 26-28.

Booth O. ve Walton, J. (2023). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi, Fotoğraflar, Haritalar, Çizimler*. Kronik.

Carell, P. (1983). *Çöl Tilkisi Rommel*. Kastaş.

Carrier, R. (2015). Some Reflections on the Fighting Power of the Italian Army in North Africa, 1940–1943. *War in History*, 22 (4), 503-528. <https://doi.org/10.1177/0968344514524395>

Cliadakis, H. (1974). Neutrality and War in Italian Policy 1939-40. *Journal of Contemporary History*, 9 (3), 171-190. <https://doi.org/10.1177/002200947400900307>

- Çora, A. N. (1984). *İkinci Dünya Harbinin Unutulmayan İsimleri Patton ve Rommel*. Harp Akademileri.
- Dennis, W. G. (2017). U.S. and German Field Artillery in World War II. *On Point*, 22 (3), 6-13.
- Gürsel, B. (2020). "Afrika'da Savaş": Türk Basınının İtalya'nın 1940 Mısır İşgaline Bakışı. *TAD*, 39 (67), 677-695. <https://doi.org/10.35239/tariharastirmalari.656851>
- Hayta, N. (1996). İkinci Dünya Savaşı yıllarında Ege Adaları sorunu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12 (36), 817-847.
- Hayta, N. (2015). *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Hess, R. L. (1963). Italy and Africa: Colonial ambitions in the First World War. *The Journal of African History*, 4 (1), 105-126. <https://doi.org/10.1017/S0021853700003741>
- Kissinger, H. (2010). *Diplomasi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mangrum, R. C. (1951). The Strategic Employment of Allied Forces in the Mediterranean during World War II. *Naval War College Information Service for Officers*, 3 (10), 25-50. <https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol4/iss6/3>
- Melasuo, T. (2019). Africa and World War II: The Emergence of an Imposed Regionalization. İçinde É. Féron, J. Käkönen ve G. Rached (Eds.), *Revisiting Regionalism and the Contemporary World Order* (ss. 35-60). Verlag Barbara Budrich.
- Nash, D. E. (2012). Rommel's Lost Battalions. *Army History*, (84), 6-24.
- Oğlakçı, E. (2021). Haç Gamalı Haça Karşı: Tobruk Harekâtı'ndan Çıkarılan Dersler. İçinde Ö. Körpe (Ed.), *Yirminci Yüzyılda Askerî Planlama ve Operatif Sanat-1, İkinci Dünya Harbi Muharebelerinin Analizi* (ss. 81-124) Milli Savunma Üniversitesi Yayınları.
- Overly, R. (1998). Strategic Intelligence and the Outbreak of the Second World War. *War in History*, 5 (4), 451-480. <https://doi.org/10.1177/096834459800500404>
- Ruge, F. (1953). German Naval Strategy during World War II. *Naval War College Review*, 5 (9), 1-30. <https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol6/iss5/2>
- Sadkovich, J. J. (1989). Understanding Defeat: Reappraising Italy's Role in World War II. *Journal of Contemporary History*, 24 (1), 27-61. <https://doi.org/10.1177/002200948902400102>
- Samuels, M. (2017). Erwin Rommel and German Military Doctrine 1912-1940. *War in History*, 24 (3), 308-334. <https://doi.org/10.1177/0968344515623982>
- Sander, O. (2009). *Siyasi Tarih (1918-1994)*. İmge.
- Sarıçoban, G. (2020). İkinci Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945) Türk Dış Politikası. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1755-1777.
- Schmidt, F. O. (1949). The Development of the Strategy of World War II. *Naval War College Information Service for Officers*, 1 (4), 21-45.
- Segre, C. G. (1972). Italo Balbo and the Colonization of Libya. *Journal of Contemporary History*. 7 (3-4), 141-155. <https://doi.org/10.1177/002200947200700309>
- Smith, P. C. ve E. R. Walker (2008). *War in the Aegean: The Campaign for the Eastern Mediterranean in World War II*. Stackpole Books.
- Stambrook, F. G. (1962). The Origins of the Second World War. *The Australian Quarterly*, 34 (2), 43-53. <https://doi.org/10.2307/20633785>
- Uygur, S. (2024). *Rommel Bir Yaşam Öyküsü*. Kronik.

İnternet Kaynakları

- URL 1: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ikinci-dunya-savasi> (Erişim: 17.01.2024)
- URL 2: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sovyet-alman-saldirmazlik-pakti-23-agustos-1939/?pdf=6005> (Erişim Tarihi: 18.01.2024)
- URL 3: https://web.archive.org/web/20080612033748/http://www.grolier.com/wwii/wwii_8.html (Erişim Tarihi: 24.04.2024)
- URL 4: <https://www.britannica.com/event/North-Africa-campaigns> (Erişim Tarihi: 24.04.2024)

 SUITDER SÖĞ İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ Sakarya University Journal of Humanities and Social Sciences	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

